

Лінгвосинергетичний аспект синтаксичної організації роману Жерома Феррарі « Le Sermon sur la chute de Rome »

Н. Г. Філоненко

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: fng@ukr.net

Paper received 21.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті описано методику дослідження сучасного французького художнього прозового тексту у лінгвосинергетичному аспекті, виокремлено основні типи синтаксичних предикативних конструкцій та досліджено стани синтаксичної системи тексту роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» з урахуванням кількісних показників дванадцятьох найуживаніших типів конструкцій.

Ключові слова: системно-структурна парадигма, лінгвосинергетика, синтаксична конструкція, аттрактор, присудок.

Визнання мови та тексту системами у руслі системно-структурної парадигми розвідок організації мови створює передумови розвитку лінгвосинергетичного напрямку і застосування методологічного апарату синергетики у лінгвістичних розвідках при дослідженнях організації та еволюції системи тексту. Вивчення складної динамічної системи організації тексту із використанням методів синергетики потребує їхньої адаптації до лінгвістичної методології, однак безпосереднє запозичення апарату синергетичних досліджень, які традиційно ним послуговуються, таких як математика, теоретична фізика, хімія, біологія, може привести до втрати наукової адекватності отриманих результатів.

Системно-структурний підхід з опорою на комунікативні характеристики художнього прозового тексту у поєднанні з функціональним планом відкриває нову перспективу для синтаксичних досліджень у лінгвосинергетичному аспекті та для пошуку універсальних комплексних методик лінгвістичних розвідок.

Аналіз сучасного стану синтаксичних розвідок французького художнього тексту свідчить про те, що дослідження поетичних творів, у лінгвосинергетичному аспекті проводилося І. Ю. Моїсеєвою [1], та прозових творів В. Г. Борботько [2]. Спроби порівнянь кількісних показників структурних характеристик текстів гонкурівських романів та творів, не відзначених цією премією, і загальні висновки щодо результатів були зроблені Т. Крузе, який констатує збіг кількісних характеристик довжин речень у романах М. Уельбека «La Carte et le Territoire», Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» із відповідними кількісними характеристиками творів М. Пруста [3]. Отже, нині лінгвосинергетичні синтаксичні дослідження сучасних французьких художніх прозових творів набувають розвитку.

Метою представлено дослідження є висвітлення методики вивчення сучасного французького художнього прозового тексту та окреслення специфіки синтаксичної організації тексту роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у лінгво-синергетичному аспекті.

Матеріалом розвідки є текст роману сучасного французького письменника Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome», що нагороджений у 2012 році найпрестижнішою щорічною французькою літературною премією Goncourt за кращий роман французькою мовою.

Методи дослідження. Системно-структурна парадигма лінгвістичного дослідження вимагає широкого використання одного із найочевидніших методів синтаксичного вивчення тексту, а саме дескриптивно-аналітичного з елементами кількісного аналізу, що означає безпосереднє виявлення основних синтаксичних структур та закономірностей їхнього функціонування. Лінійна текстова розгортка, структура речення у тексті та різноманітні її порушення, зокрема такі як порядок слів та недотримання правил будови його синтаксичних одиниць, спонукає також до залучення методу позиційного аналізу при дослідженні просторово-часової організації художнього тексту.

Для визначення видів конструкцій, формалізації і узагальнення висновків про синтаксичні елементи речення ми використовували синтагматичний аналіз та традиційний метод безпосередніх складників [4] в основі якого міститься принцип синтаксичних відносин підрядності та ієрархічності між складниками у реченні або у словосполученні.

Базис наукового пізнання у системно-структурній парадигмі узагальнено представлено структурним методом, який є сукупністю аналізів, таких як: дистрибутивний, компонентний, трансформаційний, за безпосередніми складниками. Використання елементів цих видів аналізу уможливило опрацювання присудкових конструкцій у тексті та укладання особливої процедури їхнього дослідження. Перебуваючи на позиціях визнання легітимності лінгво-синергетичного підходу ми пропонуємо власну методику аналізу синтаксичної організації французького художнього прозового тексту, першим етапом якої є визначення одиниць дослідження.

Згідно з таксономічним методом, нами було обрано такі конститутивні одиниці тексту: цілий текст та речення, у рамках якого виокремлювались конкретні типи синтаксичних присудкових конструкцій. Одиниця тексту, його цілісність та матеріальні межі є цілком конкретними та не викликають сумнівів. У кожному конкретному тексті нами враховувались його структурні підрозділи для виявлення динаміки змін у системі. Речення як складник цілого тексту є найбільш очевидною та зручною одиницею дослідження із визначенням основних критеріїв меж речення – великої літери на початку та унілатеральних розділових пунктуаційних знаків (крапка, знак оклику, знак питання, три крапки) наприкінці.

Розвиток лінгвістики тексту пов'язаний з дослід-

женням системи взаємодії лінійного та нелінійного планів організації тексту, що віддзеркалюється у правилах поєднання речень (висловлювань) у надфразній єдності, складні синтаксичні цілі, лінійно-синтаксичні ланцюги, абзаци [5, с. 15]. Отже, у лінгвістиці тексту закріпилася теза про те, що текст, а не речення, є вищою і основною синтаксичною одиницею не тільки мовлення, а й мови [6, с. 9, 11]. Тим не менше, яким би не був ієрархічно вищим статус тексту у системі синтаксичних одиниць тексту, просте речення залишається у фокусі уваги дослідників синтаксису тексту як найзручніша й емпірично найзрозуміліша синтаксична одиниця аналізу. Крім того, відзначимо, що такі синтаксичні одиниці, як член речення, словосполучення співвідносяться із реченням.

Нині постає необхідність встановлювати певну диференціацію між синтаксисом речення і синтаксисом більших одиниць (таких як синтаксис і композиція тексту, включаючи аргументативні, нарративні і дескриптивні структури) з певною автономністю категорій цих двох галузей [7, р. 89] [1, с. 23]. Проте, і синтаксис речення, і синтаксис тексту мають спільну опорну одиницю – речення. Отже, неможливо заперечити той факт, що речення залишається самоочевидною одиницею дослідження синтаксису тексту тому, синтаксична конструкція підмет + присудок + [...] приймається нами як основа і складник речення. При визначенні типу конструкції ми використовували елементи дистрибутивного аналізу за формальним критерієм.

Нами враховувалась як текстова так і мовна дистрибуція досліджуваних одиниць, при складанні символічних схем конструкцій та визначенні приналежності конструкцій до того чи іншого синтаксичного типу ми послуговувались процедурою аналізу за безпосередніми складниками, яка передбачає у французькій мові певні узагальнення, зокрема щодо встановлення груп певних частин мови, наприклад, дієслівних, іменникових, займенникових.

Завдяки суцільній вибірці конструкцій у досліджуваному тексті стала можливою квантитативна обробка визначених одиниць цілого тексту, а саме: речення та синтаксичних конструкцій. Зокрема простий підрахунок застосовувався нами при віднаходженні загальної кількості речень у цілому тексті, а також кількостей речень у структурних підрозділах для визначення динаміки, рівноважних та критичних станів синтаксичної системи тексту, зон атракторів. Зростання кількості повторів синтаксичних конструкцій одного конкретного типу у певних областях тексту приводить до відповідного збільшення щільності цих одиниць, що формує у тексті зони циклічних атракторів. Оскільки “атрактори різного виду – це окремі області впорядкованості відкритої та сильно нерівноважної системи” [8, с. 41.], то ми вважаємо атракторами зони із максимальною концентрацією синтаксичних конструкцій певного типу у структурних розділах досліджуваних творів, також ми приймаємо області у тексті із середнім показником щільності за рівноважний стан системи.

Квантитативна обробка проводилась нами також для віднаходження загальних кількостей елементарних предикативних пар підмет + присудок шляхом суцільної вибірки як у цілому тексті, так і у кожному

структурному підрозділі. Загальна кількість пар підмет + присудок у цілому тексті приймається за 100% по відношенню до загальної кількості пар підмет + присудок для кожного окремого типу синтаксичної конструкції підмет + присудок + [...]. Кількість пар підмет + присудок у кожному підрозділі тексту також приймається за 100% для вираховування частки окремих типів синтаксичних конструкцій + присудок + [...] у цьому ж підрозділі.

Результати дослідження. Нами було встановлено, що найуживанішими узагальненими конструкціями підмет + присудок + [...] у романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» є такі: конструкція підмет + присудок з нульовим зв'язком; конструкція підмет + присудок + дієслово в інфінітиві; конструкція підмет + присудок + прямий додаток; конструкція підмет + присудок + непрямий додаток; конструкція підмет + присудок + обставина; підмет + присудок + прислівник; конструкція підмет + присудок + атрибут; конструкція підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактивна, або каузативна конструкції; конструкція підмет + присудок + кодієслівна безособова форма, а саме герундій, або *participe présent*; компаративна конструкція. Крім зазначених десяти основних типів конструкцій ми брали до уваги окремо таких три: презентативні та буттєві конструкції; безособові конструкції; еліптичні конструкції.

У романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» загальна кількість конструкцій підмет + присудок + [...], відібраних суцільною вибіркою, становить 7770 одиниць, а сумарна кількість одиниць ланцюгів підмет + присудок з нульовим зв'язком, віднайдених також завдяки суцільній вибірці, у сімох розділах цього твору разом із епіграфом як окремим структурним підрозділом – 395 конструкцій. Отже, приймаючи цю загальну кількість 7770 за 100%, отримуємо дані про те, що частка всіх конструкцій підмет + присудок з нульовим зв'язком у романі становить ~ 5,1%. Сумарна кількість конструкцій підмет + присудок + [...] роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у першому розділі складає 357 одиниць. Ця кількість, у свою чергу, приймається нами за 100% для цього структурного розділу, то кількість 29 одиниць конструкцій підмет + присудок з нульовим зв'язком представляється часткою у ~ 8,1%. Узагальнюючи, підкреслимо загальний принцип обчислення: частка конкретного типу конструкцій у певному структурному розділі віднаходиться згідно із сумарною кількістю всіх типів конструкцій у цьому самому розділі. Отримані кількісні дані уможливили проведення аналізу статичних та динамічних аспектів розвитку синтаксичної системи роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» згідно із його структурою.

1. Конструкції підмет + присудок з нульовим зв'язком. Загальна кількість одиниць ланцюгів підмет + присудок з нульовим зв'язком у сімох розділах роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» – 395 конструкцій, що складає ~ 5,1% від загальної кількості конструкцій підмет + присудок + [...], а саме 7770 одиниць, включаючи безособові, презентативно-буттєві та еліптичні реченнєві конструкції у цю сукупність. За розділами ці показники варіюються у

таких межах від першого до сьомого розділів відповідно: 8,1%; 6%; 3,8%; 4,9%; 3,4%; 4,9%; 5%.

У наведеному ряді даних, коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Пікова концентрація відзначається у першому розділі із певним зниженням щільності у другому розділі, тобто на початку твору. У третьому та п'ятому розділах спостерігаються точки біфуркації та стрибками падіння концентрації, після яких система стабілізується у четвертому, шостому та сьомому розділах. Різниця між максимальною та мінімальною концентраціями становить 4,7%. Отже, зони атракторів знаходяться у першому та п'ятому розділах, які до того ж відзначаються найменшими кількостями речень у порівнянні з іншими розділами.

2. Конструкції підмет + присудок + дієслово в інфінітиві. Загальна кількість конструкцій цього типу у творі Ж. Феррарі – 977 одиниць, що становить ~ 12,6% від загальної кількості ланцюгів підмет + присудок + [...]. Процентні співвідношення вживання цих конструкцій за розділами розподіляються таким чином: 14,3%; 14,5%; 12,3%; 12,2%; 11,4%; 9%; 10,2%.

Так само як і для попереднього типу конструкцій, найвища щільність використання конструкцій підмет + присудок + дієслово в інфінітиві відзначається у першому та другому розділах. Найменша концентрація випадає на передостанній, тобто шостий розділ, у якому спостерігається й зона золотого перетину цілого твору відносно кількості речень. Зниження щільності від першого та другого розділів до шостого відбувається повільно із вираженою різницею у 5,5%. Таким чином, критичний стан синтаксичної системи твору для цього типу конструкцій відзначається у шостому розділі.

3. Конструкції конструкція підмет + присудок + прямий додаток; конструкція підмет + присудок + непрямий додаток, або підмет + присудок + агентивний додаток. Загальна кількість конструкцій цього типу у романі Ж. Феррарі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 2836 одиниць, тобто 36,5%, інакше кажучи більш, ніж третину – це наймасивніша група з усіх досліджуваних типів. У сімох розділах показники цих одиниць такі: 27,5%; 32,3%; 41%; 38,2%; 39%; 37,4%; 38,3%. Різниця між мінімальною у першому розділі і максимальною, яка випадає на третій розділ, концентраціями із стрибкоподібним зростанням вживання, достатньо відчутна і складає 12,5%. Падіння щільності вживання від четвертого до останнього розділів не є значним.

4. Конструкція підмет + присудок + обставина. Середній загальний показник вживання цих конструкцій 15,5%. За розділами кількісні показники використання конструкцій підмет + присудок + обставина вкладаються у такий ряд: 16%; 15,2%; 14,4%; 12,7%; 18,5%; 16,8%; 18,5%. Кульмінація високої щільності цих одиниць випадає на п'ятий та на сьомий розділи, а мінімум – на четвертий, різниця між цими екстремумами складає 5,5%. Повільне зниження концентрації цих конструкцій від першого розділу до четвертого змінюється стрибкоподібним збільшенням до максимуму на відносно короткому відрізку тексту у п'ятому розділі і залишається високим до кінця твору із невеликим зниженням у шостому розділі. Така

поведінка системи свідчить про близьке розташування зон атракторів, що викликає її нестабільність. Відзначимо, що саме у четвертому розділі міститься найбільша кількість наддовгих поліпропозиційних речень, а також найдовше поліп-ропозиційне речення усього роману, у якому нарахо-вується 64 пропозиційні пари підмет+присудок.

5. Конструкції підмет + присудок + прислівник. Середній загальний показник вживання цього типу конструкцій у романі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 10%. Відсоткові показники використання автором цих ланцюгів у розділах укладаються у таку послідовність: 11,2%; 11,6%; 10,6%; 10,3%; 10,1%; 8,2%; 9,7%. Найменша щільність уживання конструкцій виявляється у шостому, тобто передостанньому розділі, проте найбільша – у другому із поступовим зниженням кількості вживань у третьому, четвертому та п'ятому розділах. Коливання між максимумом та найменшим показником становить 3,4%. Отже, виявляється, що для конструкцій підмет + присудок + прислівник працює принцип дзеркально протилежної врівноваженої симетрії із віссю у середньому четвертому розділі.

6. Конструкції підмет + присудок + атрибут. Загальна кількість конструкцій цього типу у творі Ж. Феррарі складає 734 одиниці, тобто 9,5%. За сімома розділами розподіл використання цих конструкцій відбувається таким чином: 9%; 10,4%; 8,9%; 9,6%; 7,5%; 8,7%; 12,6%. Для конструкцій підмет + присудок + атрибутивний додаток працює принцип дзеркально протилежної симетрії відносно процентних показників конструкцій підмет + присудок + прямий (непрямий, агентивний) додаток, а саме: найбільша кількість конструкцій вживається в останньому розділі, а найменша – у третьому з кінця, а саме п'ятому розділі. Розрив між піком вживання і найменшою кількістю становить 5,1%. Таким чином, у синтаксичній системі твору Ж. Феррарі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» ці два типи конструкцій є взаєморівноважними, тобто критичні стани у конструкції підмет + присудок + прямий (непрямий, агентивний) додаток компенсуються рівноважними станами конструкцій підмет + присудок + атрибутивний додаток і навпаки.

Наступні три типи конструкцій проявляють низьку частоту вживання.

7. Конструкції підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція. У процентному відношенні середня загальна кількість конструкцій цього типу у романі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 0,9% із таким розподілом даних за розділами: 1,1%; 0,4%; 1,1%; 1,2%; 1,6%; 0,9%; 0,5%. Зони атракторів знаходяться у другому та у п'ятому розділах, що позначається стрибкоподібним зменшенням і таким само збільшенням вживання цієї конструкції.

8. Конструкції підмет + присудок + кодеслівна безособова форма (*gérondif, participe présent*). Узагальнений показник цих конструкцій у романі дорівнює 1,3%. У сімох розділах показники цих одиниць такі: 6,7%; 4,1%; 2,5%; 2,7%; 2,9%; 3,2%; 1%. Отже, найвища щільність спостерігається у першому, а найменша – в останньому та хвилеподібним коливанням у сере-

динних розділах. Різниця між піком та мінімальним уживанням є достатньо помітним і становить 5,7%.

9. Конструкції підмет + присудок + компаративна конструкція. Кількісний аналіз вживання цієї конструкції у романі показав такі результати: 0,9% – середній загальний показник, динамічні показники у сімох розділах формують такий ряд: 0,8%; 1,1%; 1%; 0,7%; 1,3%; 0,8%; 0,5%. Мінімум – в останньому розділі, максимум – у п'ятому із стрибкоподібним збільшенням концентрації. Різниця становить 0,8%. Отже, для цієї конструкції характерний асиметричний порядок її організації у тексті.

10. Безособові, неповні та презентативні конструкції. Кількісні дані цих трьох типів розподіляються таким чином:

Безособові конструкції: середній показник ~ 1,9% із таким розподілом за розділами: 3,3%; 2,4%; 1,9%; 2,6%; 1,3%; 1,1%; 0,7%. Так само як і конструкції підмет + присудок + кодєслівна безособова форма, безособові конструкції у цьому творі демонструють таку тенденцію: найбільша щільність цих конструкцій віднайдена у першому розділі, а найменша – в останньому. В серединних розділах стан системи за-

нає хвилеподібних коливань. Неповні конструкції: середній показник ~ 1,1%, розподіл за розділами: 0%; 0,2%; 0,6%; 0,9%; 0%; 2,9%; 1%. Найменша кількість спостерігається у першому, четвертому та п'ятому розділах, після стрибкоподібного зростання найбільша кількість віднайдена у шостому розділі. В цілому, такий результат свідчить про те, що ці конструкції не є характерними для стилю Ж. Феррарі у романі «Le Sermon sur la chute de Rome». Презентативні конструкції: середній показник ~ 2,8%, розподіл за розділами: 2%; 1,8%; 1,9%; 4%; 1,3%; 3,7%; 1,9%. Подібно до конструкцій попереднього типу, найвища щільність цих конструкцій віднайдена у четвертому розділі, із стрибкоподібним зменшенням і мінімальною концентрацією у п'ятому розділі.

Проведене дослідження продемонструвало, що критичні стани синтаксичної системи присудкових конструкцій у творі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» і зони атракторів знаходяться у п'ятому та сьомому (останньому) розділах, а зони рівноважних станів у третьому та четвертому (серединному) розділах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 – теория языка / И.Ю. Моисеева. — Оренбург, 2007 – 407 с.
2. Борботко В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботко. — М.: Книжный дом «Либроком», 2011. — 288 с.
3. Crouzet T. Comment obtenir un prix Goncourt [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://blog.tcrouzet.com/2012/12/07/comment-obtenir-un-prix-goncourt>.
4. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) / Ю.Д. Апресян. — М.: Просвещение, 1966. — 305 с.
5. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. / В.Е. Чернявская. — М.: Книжный дом «Либроком», 2009. — 248 с.
6. Москальская, О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. — М.: Высшая школа, 1981. — 183 с.
7. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // D. Fokkema, H. Bertens. — Amsterdam; Philadelphia, 1986. — P. 81–98.
8. Герман И.А. Лингвосинергетика / И.А. Герман. — Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. — 168 с.

REFERENCES

1. Moiseyeva I.Y. Synergetic model of the formation of the text: Thesis for a Doctor Degree in Philology, Specialty 10.02.19 – theory of language / I.Y. Moiseyeva. — Orenburg, 2007 – 407 p.
2. Borbotko V.G. Principles of formation of discourse: from psycholinguistics to linguosynergetics / V.G. Borbotko. — M.: Librokom, 2011. — 288 p.
3. Crouzet T. How to get The Prix Goncourt. URL: <http://blog.tcrouzet.com/2012/12/07/comment-obtenir-un-prix-goncourt>.
4. Apresyan Y.D. Ideas and methods of modern structural linguistics (bief essay) / Y.D. Apresyan. — M.: Prosveschenie, 1966. — 305 p.
5. Chernjavskaja V.E. Text linguistics: polycoding, intertextuality, interdiscourse / V.E. Chernjavskaja. — M.: Librokom, 2009. — 248 p.
6. Moskalskaya O.I. The text grammar / O.I. Moskalskaya. — M.: Vysshaya shkola, 1981. — 183 p.
7. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // D. Fokkema, H. Bertens. — Amsterdam; Philadelphia, 1986. — P. 81–98.
8. German I.A. Linguosynergetics / I.A. German. — Barnaul: Publishing House of the Altai Academy of Economics and Law, 2000. — 168 p.

Linguosynergetic aspect of the syntactic organization of the novel "Le Sermon sur la chute de Rome" by Jerome Ferrari

N. Filonenko

Abstract. The article describes a special procedure of study of the syntactic system of the literary prose text in linguosynergetic aspect, in accordance with which it is studied the syntactic system of the constructions “predicate +” in the novel «Le Sermon sur la chute de Rome» by Jerome Ferrari, it is examined the twelve main types of these syntactic structures and dynamics of syntactic changes in this novel on the basis of quantitative indicators.

Keywords: system-structural paradigm, linguosynergetics, syntax, attractor, the predicate.

Лингвосинергетический аспект синтаксической организации романа Жерома Феррари «Le Sermon sur la chute de Rome»

Н. Г. Филоненко

Аннотация. В статье описана методика исследования синтаксических конструкций художественного прозаического текста в лингвосинергетическом аспекте, в соответствии с которой изучена система синтаксических конструкций сказуемое+ в романе Жерома Феррари «Le Sermon sur la chute de Rome», выделены двенадцать основных типов этих конструкций, показана динамика изменений синтаксической системы исследуемого произведения на основе количественных показателей.

Ключевые слова: системно-структурная парадигма, лингвосинергетика, синтаксическая конструкция, аттрактор, сказуемое.